

KÖZÖSSÉG · HAGYOMÁNY · SZABADSÁG

KOMMENTÁR

közéleti és kulturális folyóirat

ANTIDEMOKRATIKUS EU? A MÍTOSZ ANATÓMIÁJA

Tomka Béla

BÁNFFY DÁNIEL A MAGYAR FÜGGETLENSÉGÉRT

Máthé Áron

EGY REAKCIÓS KOLUMBIAI: NICOLÁS GÓMEZ DÁVILA

Tóth Miklós Bálint

ÁLLAMBIZTONSÁG ÉS TERRORCSOPORTOK
A KÁDÁR-RENDSZERBEN

Orbán-Schwarzkopf Balázs

2016 | 6

KÖZÖSSÉG · HAGYOMÁNY · SZABADSÁG
KOMMENTÁR

TARTALOM 2016|6

Tóth Miklós Bálint: Nicolás Gómez Dávila: egy reakciós Kolumbiából 3

MESSZELÁTÓ

Egedy Gergely: Brexit: az „angloszféra” perspektívája 10

Tomka Béla: Le a szuperállammal? Mítoszok
az Európai Unió demokratikus hiányosságairól 21

Fedinec Csilla: Szalagok, hősök, szobrok – A II. világháború
emlékezete Ukrajnában 1991 után 29

MAGYAR ALAKOK

Máthé Áron: Helytállni a történelem viharában –
Báró Bánffy Dániel,
a Magyar Függetlenségi Mozgalom támogatója 48

Molnár Ildikó: Az erdélyiség színváltozásai Trianon után –
Jancsó Elemér, Jancsó Béla
és Szabó Dezső kapcsolata 60

MŰHELY

Szentmihályi Gergely: Vert helyzetből nyerni avagy „válságmenedzsment”
a hadtörténelemben II. rész –
Az irokéz törzsszövetség harca a túlélésért 71

Orbán-Schwarzkopf Balázs: A magyar állambiztonság és a nemzetközi
terrorizmus az 1980-as években –
az iratok tükrében 86

OROSZORSZÁGI MISZTÉRIUMOK

Muszatics Péter: Oroszország, a talányba bújt misztérium IV.
Moszkva – pseudomorfozisz 103

SZEMLE

- Gellért Ádám: Dokumentarista Auschwitz-monográfia
(Szita Szabolcs könyvéről) 109
- Paár Ádám: „Szervusz, Benito, visszajöttem”
(Christopher Duggan könyvéről) 116
- Szécsényi András: A szombathelyi zsidóság tükörképei
(Kelbert Krisztina könyvéről) 123

Számunkat a 100 éve, 1916 decemberében megkoronázott utolsó magyar királyt, IV. Károlyt ábrázoló képekkel illusztráltuk, amelyek Virágh Ajtony gyűjteményéből származnak.

Lapunk megjelenését
a Magyar Nemzeti Bank,
Sólyom László volt köztársasági elnök,
a Szerencsejáték Zrt.
és a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

KOMMENTÁR

kéthavonta megjelenő közéleti és kulturális folyóirat

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Ablonczy Balázs, Czibere Károly, Hatos Pál, Mike Károly, Ötvös István, L. Simon László

Felelős szerkesztő: *Ablonczy Bálint*

Főmunkatárs: *Pesti Sándor és Békés Márton*

Olvasószerkesztő: *Csillag István*

*Kiadja a Kommentár Alapítvány (1364 Budapest, Pf.: 78.)
www.kommentar.info.hu, e-mail: titkarsag@kommentar.info.hu*

Egy szám ára: 600 Ft

Előfizetési díj: 3300 Ft

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Lapterv: *Artinpress*

Tördelés: *Syrena Bt.*

Nyomdai előállítás: *Kapitális Nyomda, 4002 Debrecen, Balmazújvárosi út 14.*

A lap megvásárolható a Lapker Rt. elárusítóhelyein.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága VIII. kerület Budapest, Orczy tér 1.

Előfizethető postán, kézbesítőnél, e-mailben: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: (06-1) 303-3440

Fedinec Csilla

SZALAGOK, HŐSÖK, SZOBROK

A II. világháború emlékezete Ukrajnában 1991 után

Az egykori szovjet gyarmatállamok törekednek a gyarmati örökség felszámolására, s ennek központi eleme a múlt visszaszerzése. A orosz imperializmus ideológiája alapján ugyanis az oroszok a szovjet soknemzetiségű államban az „idősebb testvér” és a „vezető nemzet” szerepét töltötték be. Az oroszok „hazája” nem egy tagköztársaság, az OSZFSZK (Orosz Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság) volt, hanem az egész Szovjetunió – azaz szándékosan keveredett az orosz és a szovjet identitás. A mai Ukrajnában viszont a „területi hazafiság” erősebb az etnikai-kulturális tényezőkre alapozott patriotizmusnál. A múlt feldolgozása ezért ebben az országban nemcsak a történészek feladata, hanem a politika is folyamatosan helyet követelt benne.¹

Borisz Mironov orosz történész, a kliometria (*new economic history, cliometrics*) képviselője az 1990-es évek végén alkotta meg a „klioterápia” fogalmát (Klió, a történelem mitológiai múzsája nevéből): „Úgy vélem, mi, oroszok klioterápiára szorulunk – józanul kell értékelnünk érdemeinket és hiányosságainkat, hogy legyen lehetőségünk értékeink gyarapítására, illetve hiányosságaink gyógyítására és felszámolására. A legjobb eszköz, hogy megszabaduljunk a hiányosságoktól – azok eredetének ismerete, mert akárcsak az előítéletek – ezek is korábbi igazságok darabkái, olyan társadalmi intézmények sajátosságai, amelyek ma már hiányosságoknak tekintendők, ám valamikor érdemek voltak. Ahogyan a pszichoanalitikus megszabadítja pácienseit a különböző komplexusoktól, amelyek megkeserítik az életüket, az egyéni történelmük objektív elemzésén keresztül a történészek a múlt tényeken alapuló elemzése által képesek megszabadítani népüket azoktól a komplexusoktól, melyeket a nemzeti történelem termelt ki. (Ráadásul ezek többsége olyan helyzetben alakult ki, amelybe a modernizációs folyamatba későn bekapcsolódó nép került, és amely nép az előtte járók utolérésére törekszik.) És ugyanúgy, ahogy a pszichoanalitikusok időről időre magukat is alá kell vessék a pszichoterápiának, a történészeknek is időről időre gyógykezelnük kell módszertanukat és le kell mondaniuk elavult sztereotípiáikról.”² A fogalom nem futott be különösebben nagy karriert, s talán azért nem, mert a történelemmel való foglalkozást idealisztikus képletbe foglalta.

Ezzel szemben áll a történelempolitika (*historical policy, Geschichtspolitik*) – a történelem politikai instrumentalizálása. A kelet-európai térség történetírásainak sajátosságait ele-

¹ Vö. Taras KUZIO: *History, memory and nation building in the post-Soviet colonial space*, Nationalities Papers 2002/2., 241–264.

² Борис МИРОНОВ: *Социальная история России периода империи (XVIII – начало XX века). Генезис личности, демократической семьи, гражданского общества и правового государства*, I, Дмитрий Буланин, Санкт-Петербург, 2003³, 16.

mezve Alexei Miller megállapítja, hogy vannak a nyugat-európai tendenciákkal azonos, illetve azoktól eltérő regionális sajátosságok. Az egyik sajátosság a kommunista uralom évtizedeinek öröksége. Minden kommunista országban a történetírást szigorú cenzúrának vetették alá, általában hallgattak a holokausztról és nem volt helye semmiféle etnikai konfliktusnak, mert nem fért össze „a szocialista tábor népeinek barátságával”. Az úgynevezett fehér foltok pedig a kollektív emlékezet „aknamezőinek” bizonyultak a Varsoói Szerződés, illetve a Szovjetunió felbomlása után. A pártállami időszaktól eltérően a demokratikus társadalmakban valamely hatalmon levő csoport vagy párt nem azonos magával az állammal. A plurális társadalomban a hatalom nem tud mindenre kiterjedő hatalmat gyakorolni. Valódi demokrácia azonban csak azokban az országokban tudott kialakulni, amelyek a NATO és az Európai Unió tagságára törekedtek, illetve tagjává váltak. A múlt feldolgozásában keletkeztek pozitív példák, de sajátságos mutációk is. Például Lengyelországban a német Gauck Intézet mintájára létrehozták a Nemzeti Emlékezet Intézetét, Ukrajnában viszont a kommunista titkosszolgálat anyagait berakták az Ukrán Nemzetbiztonsági Szolgálat Levéltárába, majd újabb fordulattal itt is megalakult az Ukrán Nemzeti Emlékezet Intézete. Oroszországban pedig elnöki bizottságnak kellett volna harcolnia a történelemhamisítás ellen.

Ukrajnában a demokratikus intézményrendszer máig instabil, a kulturális és etnikai megosztottság uralja a politikát. A történelem elbeszélése gyakran alapszik mártírológián vagy olyan ellenségképen, amely az országon belüli és kívüli jelenkori politikai erőkre asszociál. Ukrajnában a történelem interpretálása része a politikai küzdelmeknek és a politikai érdekek mentén kialakított nemzetkoncepcióknak. Oroszországban pedig a 2007 óta nyíltan folytatott történelempolitika a „szuverén demokráciát” szolgálja, amely az Egységes Oroszország párt programjának egyik eleme.³ A „szuverén demokrácia” (*суверенная демократия, sovereign democracy*) a 2007–2008-as oroszországi parlamenti és elnökválasztások egyik központi ideológiai eleme volt. Jelentése: az orosz államnak lehetősége van arra, hogy ne rendelődjön alá más globális hatalmaknak, mint ahogyan ez elkerülhetetlen a közép-európai kis államok számára. Az antipopulista és az antipluralista jegyeket viselő demokráciák esetében a választások nem az érdekek ütköztetéséről, hanem a hatalom és a nép egységéről szólnak. Ilyen értelemben az orosz „szuverén demokrácia” konfliktusba kerül az európai demokrácia-felfogással.⁴

³ Alexei MILLER: *A Challenge from the Past Historical Policy. Eastern European Convolutions in the 21st Century*, Russia in Global Affairs 2011/4., <http://eng.globalaffairs.ru/number/A-Challenge-from-the-Past-15431>.

⁴ Doris WYDRA – Helga PÜLZL: *Democracy, Security and Energy. De-constructing the Russian-EU Relationship* = SGIR 7th Pan-European International Relations Conference: September 9–11, 2010., http://www.eisa-net.org/be-bruga/eisa/files/events/stockholm/Sovereignty%20Eu-Russia_Puelzl_Wydra.pdf.

Az ukrainai „hibrid háború”⁵

2013. november 21-én az ukrán parlament nem szavazta meg az ügyészségről szóló törvény korszerűsítését, illetve a bebörtönzött Julija Timosenko volt kormányfő külföldi gyógykezelésének lehetőségét. (Mint alternatív megoldást, mivelhogy „sima” szabadon bocsátását Ukrajna kategorikusan kizárta.) Ezzel nyilvánvalóvá vált, hogy nem teljesíti az ország az utolsó pontokat, melyeket az Európai Unió szabott a társulási megállapodás és a szabadkereskedelmi egyezmény aláírásának feltételéül, amire Vilniusban, a keleti partnerségi csúcs keretében kellett volna sort keríteni a hónap végén. A Facebookon azonnal megindult a szervezkedés, s estére, igaz, ekkor még csak pár száz ember, már az utcán volt Kijevben – sőt néhány vidéki városban is, így többek között Donyeckben, Harkovban és Ungváron. Másnap, nem várva meg, hogy mit lép az EU, Mikola Azarov miniszterelnök hivatalosan bejelentette, hogy Ukrajna ott lesz a csúcson, azonban ekkor az aláírás elmarad. (A társulási megállapodás politikai részét 2014. március 21-én, gazdasági részét pedig június 27-én szignálta az EU és Ukrajna.⁶)

A vilniusi csúcs utáni napon, november 30-án a rendőrség Kijevben durván neki ment a kitartóan, de békésen demonstrálóknak. Ennek hatására a tiltakozó tömeg hirtelen országszerte felduzzadt. Az uniós jelszavak viszont fokozatosan elhalkultak és a megmozdulás hatalomellenes tiltakozásba csapott át. Közbejötték a december 19., az ortodox Mikulás és január 6–7., az ortodox karácsony közötti napok, ami hagyományosan ünnepi, pihenős időszak az országban. Azonban az igazán elszánt tiltakozók kint maradtak, s az utca, pontosabban a kijevi főtér adaptálódni kezdett a tömeg életvitelszerű helyben tartózkodásához. Kanonizálta a november 21-i dátumot mint az események kezdetét az a későbbi felismerés, hogy 2004-ben éppen ezen a napon indult a narancsos forradalom is. Ezért az Euromajdan – szó szerint: Európa tér – nemcsak Kijev főterét (amelynek egyébként a neve: Függetlenség tér), hanem az egész mozgalmat, a „méltóság forradalmát” is jelentette.

Az ünnepek után a hatalom ismét szerencsétlen eszközökhöz nyúlt. 2014. január 16-án, a „fekete csütörtökön” a gyülekezési szabadságot korlátozó törvénymódosításokat

⁵ A kifejezést először az 2006-os libanoni, majd a 2008-as grúzai háborúval kapcsolatban használták: Frank HOFFMAN: *On Not-So-New Warfare. Political Warfare vs Hybrid Threats, War on the Rocks* 2014. július 28., <http://warontherocks.com/2014/07/on-not-so-new-warfare-political-warfare-vs-hybrid-threats/>. Ukrajnával kapcsolatban Frank van Kappen holland politikus, nyugalmazott tábornok alkalmazta először: „Ezt úgy nevezzük, hogy *hybrid warfare*, hibrid háború. A fogalomnak számos definíciója létezik, több könyvet szenteltek neki. A hibrid háború a klasszikus hadviselés vegyítése az irreguláris fegyveres alakulatok felhasználásával. Az az állam, amelyik hibrid háborút folytat, alku kötet nem állami végrehajtókkal – fegyverekkel, a helyi lakosság csoportjaival, szervezetekkel, melyekkel a formális kapcsolattartás teljességgel lehetetlen. Ezek a végrehajtók olyasmiket tehetnek meg, amiket maga az állam nem, mert minden államnak be kell tartania a genfi és a hágai konvenciókat a szárazföldi hadviseléssel, más országokkal kötött megállapodásokkal kapcsolatban. Az összes piszkos munkát el lehet végeztetni a nem állami szereplőkkel.” Idézi Софія КОРНІЄНКО: *Путін веде в Україні гібридну війну – генерал Кappen*, Радіо Свобода 2014. 04. 26., <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25363591.html>.

⁶ Association agreement between the European Union and its Member States and Ukraine. EUR-Lex, 22014A0529(01), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1413961918333&uri=CELEX:22014A0529%2801%29>.

terjesztett be a parlamentben, mivel nem látott egyéb módot a békés hétköznaphoz való visszatérésre és az emberek hazaküldésére. Hamarosan kiderült, hogy ez olaj volt a tűzre. Január 19-én a főváros utcáin kezdetét vette a „gerillaháború”, amelyben már igen komoly szerepet játszottak nemcsak az addig békés demonstrálók, hanem szélső-jobboldali fegyveres csoportok is. Az internetet elárasztották a korruptnak kikiáltott vezetők otthonairól készített fotók és videofelvételek, lebontották az országban a maradék Lenin-szobrokat, többek között Kijevben egy arany véce került a helyére – az államfő illemhelyének másolata.

Február 18., a „fekete kedd” lendítette tovább a történetet. Annyi biztos, hogy a kijevi háztetőkről mesterlövészek lötték válogatás nélkül az embereket. Utólag visszatekintve részletkérdés, hogy a megbízókkal kapcsolatban az (összeesküvés)elméletek közül melyiket fogadjuk el valósnak. A döbbenet leírhatatlan volt. A halottak a médiában gyorsan az „égi század” – a „Méltóság forradalmának” hősei elnevezést kapták.

Február 21-én az ellenzéki pártok vezetői, Radosław Sikorski lengyel és Walter Steinmeier német külügyminiszter, valamint Eric Fournier, a francia külügyminisztérium kontinentális Európa-főosztályának vezetője jelenlétében válságkezelő megállapodást írtak alá Viktor Janukovics államfővel. Janukovics azonban másnap bejelentés nélkül elhagyta Kijevet, majd később az országot. Oroszország utólag a február 21-i megállapodást fogadta el az utolsó törvényes aktusnak.

Az ukrán parlamentben ugyanazon személyi összetétel mellett, de megváltozó párt-színekben gyors átrendeződés ment végbe. Olekszandr Turcsinov személyében megválasztották az új házelnököt, aki egyben az ideiglenes államfői pozíciót is betöltötte. A kormányalakítás elhúzódott, két jobbközép párt, a Julia Timosenko-féle Haza Párt, a Vitalij Klicsko vezette Ütés Párt, valamint a szélsőjobboldali, Oleg Tyahnibok nevével fémjelzett Szabadság Párt kötött koalíciót, miközben a fordulatot előidéző utcával is ki kellett valamilyen mértékben egyezni. Az új miniszterelnök Timosenko párttársa, Arsenyij Jacenyuk lett.

A kormányalakítás nehéz napjaitól függetlenül a parlament azonnal munkához látott, s a két legelső intézkedés Timosenko szabadon bocsájtása és s 2012-ben Janukovics pártja, a kétnyelvűséget nyíltan felvállaló Régiók Pártja által keresztülvitt nyelvtörvény eltörlése volt. Timosenkót repülővel Kijevbe vitték, ahol beszédet mondott a főtéren. A demonstrálók azonban, akiket önmagában a hatalom átrendeződése nem nyugtatott meg, igen hűvösen fogadták, nyilvánvalóvá téve, hogy Timosenko politikai babérokra aligha számíthat. Az ok: az emberek emlékeztek a narancsos koalíció működésére, Timosenko kétszeri miniszterelnökségére, s ezek az emlékek nem felhőtlenül pozitívak.

A nyelvtörvény eltörlésének szándéka pedig országos felháborodást váltott ki, példátlan egységbe rendeződött az ország, az ukrán értelmiség különböző csoportjai is hallatták hangjukat. Mondván: nem ez az ország megoldandó problémája, nem kell ily módon sőt szórni a nyílt sebekre. Az ideiglenes államfő bölcsen nem írta alá a parlamenti határozatot, így a nyelvtörvény hatályban maradt, azonban javaslatot tett egy új nyelvtörvény kidolgozására. A bizottság felállt, s munkáját az a körülmény sem zavarta meg, hogy márciusban a Krím de facto elveszett. Április 11-re elkészült a munkaváltozat. A

parlamentben bejelentették, hogy a tervezetet előzetes véleményezésre megküldik nemzetközi szervezeteknek, köztük a Velencei Bizottságnak. Időközben azonban elkezdődött a háború, s ezzel a nyelvtörvény ügye lekerült a napirendről.

A keleti megyékben március elején, már a krími népszavazást megelőzően megkezdődött a Kijev-ellenes mozgolódás. A donyecki megyei tanács úgy döntött, hogy népszavazást kell kiírni a terület további sorsáról, a luganszkiak pedig illegitimnek nyilvánították a központi kormányt. A pró és kontra demonstrálók és a rendőrök konfliktusai nem öltöttek kezelhetetlen mértéket április 6-áig, amikor a térségben a „helyi szakadárok” mellett megjelentek a „kis zöld emberek”, azaz a nyíltan felismerhető oroszországi zsoldosok. Támogatásukkal április 6-án megalakult a „Donyecki Népköztársaság”, április 27-én pedig a „Luganszki Népköztársaság”. Április 13-án Olekszandr Turcsinov ideiglenes államfő bejelentette, hogy a keleti megyékben bevetik a hadsereget az úgynevezett „terroristaellenes művelet” keretében,⁷ az abház–osztét, illetve a krími orosz forgatókönyv megismétlődésének megelőzésére. 2014 májusában előrehozott elnökválasztást, 2014 októberében pedig előrehozott parlamenti választást tartottak az országban, mely aktusok erősítették a politikai legitimitást.⁸

A 2014 áprilist követő egy évben a két legfontosabb kísérlet a tűzszünet elérésére a 2014. szeptemberi és a 2015. februári minszki tárgyalások voltak, de egyiket sem követte azonnali tényleges tűzszünet. Az első minszki találkozóra⁹ Kijev válasza egy törvény elfogadása volt „A helyi önkormányzat különleges rendjéről Donyeck és Luganszk megyék egyes járásában” címmel.¹⁰ Magyarán valamiféle státustörvénynek nevezhetnénk, de a jogszabályból éppen a lényeg hiányzik – mit is akar a törvény erejénél fogva érvényre juttatni. Ukrajna köbe véssett alapelvnek tartja-tartotta mindig is a föderalizáció bármilyen formájának elutasítását. A föderalizáció ugyanis ilyen értelemben gyakorlatilag szinonimája a szeparatizmusnak. A 2014 májusában megválasztott Petro Porosenko államfő ugyan fontosnak tartja a decentralizációt, ennek módját azonban a helyi önkormányzati jogok kiterjesztésében látja.

2015 februárjában Minszkben a „normandiai négyek” (Ukrajna, Oroszország, Németország és Franciaország) vezetőinek közös sajtótájékoztatója is elmaradt, dokumentumot sem írtak alá a tárgyaló felek. De volt egy rövid nyilatkozat, amit a Kreml honlapján tettek köze.¹¹ Magát az intézkedéscsomagot közvetítők látták el kézjegyük-

⁷ Decree of the President of the Ukraine of 14.04.2014 № 405/2014 that imposed the decision of the Security and Defense Council of Ukraine on April 13, 2014 (Anti-terror operation, ATO): „About urgent measures to overcome the terrorist threat and the securance of territorial integrity of Ukraine”, <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/405/2014>.

⁸ A 2014. októberi előrehozott választások nyomán megalakult parlament összetétele a Legfelsőbb Tanács honlapján: <http://wl.cl.rada.gov.ua/pls/site2/p-fractions>.

⁹ Minsk I.: Minsk Protocol, 05.09.2014., <http://www.osce.org/ru/home/123258?download=true>; Follow-up Memorandum, 14.09.2014., <http://www.osce.org/ru/home/123807>.

¹⁰ Ukrainian law On temporary Order of Local Self-Governance in Particular Districts of Donetsk and Luhansk Oblasts, 1680-VII/2014, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1680-vii>.

¹¹ Declaration of the President of the Russian Federation, the President of Ukraine, the President of the French Republic and the Chancellor of the Federal Republic of Germany in support of the full implementation to the Minsk Agreement, 12.02.2015, http://news.kremlin.ru/ref_notes/4803.

kel.¹² Oroszország következetesen kitart amellett, hogy nem őt kell tárgyaló félnek tekinteni, hanem a két népköztársaság képviselőit. Az orosz propaganda szerint a keleti megyék az ukrán nacionalisták ellen harcolnak, mert Kijevben azok gyakorolják a hatalmat, akiket a Szovjetunió a „Nagy Honvédő Háborúban” legyőzött. E retorika elemzéséhez tudni kell, hogy a Szovjetunió felbomlásával Oroszország számára a két legérzékenyebb veszteség Belarusz és Ukrajna (a középkori Kijevi Rusz öröksége) voltak. Henry Kissinger találó megállapítása szerint Oroszország sohasem fogja Ukrajnát egyszerűen csak egy külföldi országnak tekinteni.¹³

Jelentőséget kell tulajdonítanunk annak, hogy a harcok újabb kiéleződése a jaltai konferencia és a „Nagy Győzelem” 70. évfordulója – február 4–11., illetve május 9. – közötti időszakra tehető. Moszkva értelmezésében a nácizmus feletti győzelem a Szovjetunió egyetlen történelmi sikere, amely túlélte a kommunizmus bukását, a II. világháborúban aratott győzelem ma is Oroszország globális geopolitikai szerepének egyik fundamentuma. Vlagyimir Putyin orosz elnök 2015. február 17-i budapesti látogatása is két részből állt: hivatalos tárgyalások, illetve a Hősök terén az ismeretlen katona emlékművének és a Fiumei úti sírkert szovjet katonai parcellájának megkoszorúzása.

Oroszország és a „Nagy Honvédő háború”

A Magyar Tudományos Akadémia 10. kiadású helyesírási szabályzata (1954) nagybetűvel írandónak határozta meg a „Nagy Honvédő Háborút”, a 11. kiadás (1984) és a 12. kiadás (2015) alapján viszont csupa kisbetűvel kell írni, tehát: „nagy honvédő háború”.¹⁴ Ennek ellenére mindkét formában tovább él, sőt az orosz helyesírás szerinti „Nagy Honvédő háború” írásmóddal is találkozunk.

A nagy honvédő háború kezdő dátuma 1941. június 22., amikor a Német Birodalom megtámadta a Szovjetuniót. Az e napi szovjet újságok még a békeidők híreivel jelentek meg. Ez vasárnap történt, a hétfő általában szünnap volt a szovjet sajtónak. A keddi, június 24-i Pravda már használta a szókapcsolatot, többek között a következő mondatban: „megkezdődött a szovjet nép nagy honvédő háborúja a német fasizmus ellen” – utalva a Napóleon elleni hadviselésre, az „1812-es Honvédő háborúra” is.¹⁵ A két háború azzal érdemelte ki a „honvédő” jelzőt, hogy minden egyéb háborús konfliktustól eltérően, melyekben Oroszország érintett volt, itt széles társadalmi rétegek vettek részt a konfliktusban.

¹² Minsk II.: Package of Measures for the Implementation of the Minsk Agreements, 12.02.2015, <http://www.osce.org/ru/cio/140221?download=true>.

¹³ „The West must understand that, to Russia, Ukraine can never be just a foreign country. Russian history began in what was called Kievan-Rus. The Russian religion spread from there. Ukraine has been part of Russia for centuries, and their histories were intertwined before then.” Henry KISSINGER: *To settle the Ukraine crisis, start at the end*, The Washington Post 2014. március 5., http://www.washingtonpost.com/opinions/henry-kissinger-to-settle-the-ukraine-crisis-start-at-the-end/2014/03/05/46dad868-a496-11e3-8466-d34c451760b9_story.html.

¹⁴ *Mi változott 1984-ben?*, <http://helyesiras.mta.hu/helyesiras/blog/show/mi-valtozott-1984ben-2>.

¹⁵ Ольга СЕВИНА: *Эхо «Священной войны»*. Контекст эпохи, 2009, http://olgl5960418.narod.ru/publ/ehk-ho_svjshhennoj_vojny_kontekst_ehpokhi_chast_3/1-1-0-4.

tus megoldásában.¹⁶ A háború sajátos himnuszává vált, 1941-ben szerzett hazafias dal „Szent háborút” emlegetett, behozva a képbe a szakralitás motívumát.¹⁷

A „Nagy Honvédó háború” végét Németország kapitulációja jelentette. Zbigniew Brzezinski lengyel származású amerikai politológus véleménye szerint „A náci Németország és a birodalmi Japán kapitulációja, megfelelően 1945. májusában és augusztusában, véget vetett a legvadabb kísérletnek a globális hegemonia elérésére nyers fegyveres erővel. Ugyanígy csaknem fél évszázaddal később, amikor 1991. december végén a Kremlben levonták a vörös zászlót, az nemcsak a Szovjetunió végét jelezte, hanem annak a helytelen mivoltában konok ideológiának a végét, amelyik szintén globális dominanciára törekedett. 1945 májusa Amerikát már úgy pozícionálta mint a világ vezető demokratikus hatalmát; 1991 decembere megerősítette Amerikát mint a világ egyetlen igazi globális hatalmát. Paradox helyzet, hogy a náci Németország leverése megemelte Amerika státusát, noha nem játszott döntő szerepet a hitlerizmus fölött aratott katonai győzelemben. Ebben a győzelemben az érdem a sztálini Szovjetuniót, Hitler gyűlöletes riválisát illeti meg. Ezzel szemben a Szovjetunió politikai vereségében Amerikának valóban központi szerepe volt.”¹⁸

A háború utáni két évben két győzelem-napot is méltattak a Szovjetunióban. Május 9-ét¹⁹ a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa elnökségének 1945. május 8-i rendelete tette hivatalos ünneppé, „a Győzelem ünnepévé”, egyben munkaszüneti nappá. Az 1947. december 23-án kelt rendelettel munkanap lett, majd az 1965. április 26-án kelt rendelet – a 20. évfordulón – ezt a rendelkezést hatályon kívül helyezte, és ezzel a „Győzelem napja” ismét munkaszüneti nap. A Szovjetunió fennállása alatt katonai parádét Moszkvában és a nagyobb városokban csak négyszer tartottak, kerek évfordulók kapcsán – 1965-ben, 1975-ben, 1985-ben és 1990-ben.²⁰

Ugyancsak a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa elnökségének rendeletével, mely 1945. szeptember 2-án kelt, a győzelem napjává – „a Japán fölött aratott Győzelem napjává” – nyilvánították szeptember 3-át is, amely 1947. május 7-i rendelettel ismét munkanap lett.²¹ Ez a későbbiekben sem változott meg, kikopott a hivatalosan emlegetett ünnepek sorából, a sajtó sem foglalkozott vele. A Szovjetunió a német kapituláció után üzent ha-

¹⁶ Владимир ЛАПИН: *Великий юбилей «Великой години»: к 200-летию Бородинской битвы*, Звезда (Ежемесячный литературно-художественный и общественно-политический независимый журнал) 2012/7., 87.

¹⁷ *Священная война*, Стихи Василия Лебедева-Кумача, музыка Александра Александрова, <http://sovmusic.ru/download.php?fname=saintwar>.

¹⁸ Збигнев БЖЕЗИНСКИЙ: *Ещё один шанс. Три президента и кризис американской сверхдержавы*, Международные отношения, Москва, 2010, 23.

¹⁹ „1945. május 8-án közép-európai idő szerint 22 óra 43 perckor (moszkvai idő szerint május 9-én 00 óra 43 perckor) Berlin elővárosában, Karlshortsban aláírták a német fegyveres erők kapitulálásáról szóló dokumentumot.” *День Победы – праздник победы СССР над фашистской Германией в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.*, Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина, <http://www.prlib.ru/History/Pages/Item.aspx?itemid=524>.

²⁰ Денис БАБИЧЕНКО: *Эти дни Победы*, Итоги 2005/19.

²¹ Указ Президиума ВС СССР от 08.05.1945 «Об объявлении 9 мая Праздником Победы»; Указ Президиума ВС СССР от 02.09.1945 «Об объявлении 3 сентября праздником победы над Японией» = *Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР. 1938 г. – июль 1956 г.*, Государственное издательство юридической литературы, Москва, 1956, 216.

dat Japánnak, s a világháborúnak ez a fejezete már nem volt része az össznépi „Szent háborúnak”.²² Sajátos körülmény, hogy Japán 1945. szeptember 2-án írta alá a kapitulációt, szeptember 3-án pedig Moszkvában katonai pompával ünnepelték meg az eseményt.

A Szovjetunió felbomlása után Oroszország 1995. február 10-én szövetségi törvényt fogadott el „Oroszország katonai dicsőségének napjairól (győzelmi napokról)”, melyben 15 ünnepnap szerepel, ebből hat emlékeztetett 20. századi eseményekre: egy I. világháborús és öt II. világháborús esemény, de utóbbiak mindegyike kizárólag a „Nagy Honvédő háborúval” függött össze, közte május 9-én a „Győzelem napja”. A törvényt 2014 végéig 17-szer módosították.²³

Szemponctunkból a legjelentősebb változások a következők. A 2005. július 21-i módosítás által megváltozott a törvény címe („Oroszország katonai dicsőségének napjai és emléknapijai”), illetve módosult a preambulum szövege. A preambulum eredeti szövege (1995): „Oroszország katonáinak hősiessége, bátorsága, az orosz fegyver ereje és dicsősége mindenkor elválaszthatatlan része volt az orosz állam nagyságának. Jelen szövetségi törvény beiktatja az orosz fegyver dicsőségének napjait – Oroszország katonai dicsőségének napjait (a győzelmi napokat) (a továbbiakban – Oroszország katonai dicsőségének napjai). Oroszország katonai dicsőségének napjai a dicső győzelmek napjai, amelyek döntő szerepet játszottak Oroszország történelmében és amelyek során az orosz katonaság kivívta a kortársak tiszteletét és megbecsülését és az utódok hálás emlékeztetését.” A megváltozott szöveg (2005): „Oroszország történelme gazdag jeles eseményekben. Oroszország katonáinak hősiessége, bátorsága, az orosz fegyver ereje és dicsősége mindenkor elválaszthatatlan része volt az orosz állam nagyságának. A katonai győzelmek mellett vannak események, amelyek méltóak arra, hogy megmaradjanak a nép emlékeztetésében. Jelen szövetségi törvény beiktatja az orosz fegyver dicsőségének napjait – Oroszország katonai dicsőségének napjait (a győzelmi napokat) (a továbbiakban – Oroszország katonai dicsőségének napjai), megörökítve az orosz katonaság dicső győzelmeit, melyek döntő szerepet játszottak Oroszország történelmében, és Oroszország történelmének emléknapijait, melyek az állam és a társadalom életének legfontosabb történelmi eseményeivel kapcsolatosak (a továbbiakban – Oroszország emléknapijai).”

A módosítások során az ünnepnapok száma 15-ről 17-re módosult: bővült a sor egy 18. századi katonai tettel, és a 2014. július 10-én bevezették november 4-nek „a népi egység” napjaként való méltatását. Ezenkívül megváltozott, illetve módosult egyes napok tartalma, illetve interpretációja. Például a 2004. december 29-i módosítások nyomán november 7. a Minyin–Pozsarszkij-féle felkelés (1612)²⁴ helyett a „Nagy Októberi szocialista forradalom” egy konkrét évfordulójára emlékeznek a következő megfogalmazásban: „Moszkvában a Vörös téren a Nagy Októberi szocialista forradalom huszon-

²² Сергей ШАПОВАЛОВ: *Реорганизация советского праздничного календаря в 1945–1950-е гг.*, Общество: философия, история, культура 2015/1., http://dom-hors.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/fik/2015-1/shapovalov.pdf.

²³ Федеральный закон от 13.03.1995 № 32-ФЗ «О днях воинской славы (победных днях) России». Наименование в редакции Федерального закона от 21.07.2005 г. № 98-ФЗ: «О днях воинской славы и памятных датах России». Официальный интернет-портал правовой информации, <http://www.pravo.gov.ru/index.html>.

²⁴ Kuzma Minyin és Dmitrij Pozsarszkij vezette népfelkelők 1612. november 4-én kiűzték a lengyel hódítókat Moszkvából, és visszafoglalták a Kremlt.

negyedik évfordulója alkalmából rendezett katonai díszszemle napja (1941)”. A 2014. december 1-jei módosítással pedig január 27. „a leningrádi blokád megszüntetésének napja (1944)” új megfogalmazást kapott: „Leningrád fasiszta blokád alóli teljes felszabadításának napja (1944)”.

Külön említésre méltó február 23-a: a szovjet időkben ezen a napon tartották a szovjet hadsereg napját. A törvény 1995-ös szövegében ez a nap „a Vörös hadseregnek Németország császári csapatai fölött aratott győzelme napja (1918)²⁵ – a Honvédők napja”, a 2006. április 15-i módosítással pedig immár leegyszerűsítve „a Honvédők napja”.

A 2005. július 21-i módosításokkal bevezetett emléknapok: január 25. – „az oroszországi diákság napja”, április 12. – „az űrhajózás napja”, szeptember 3. – „a terrorizmus elleni harccal való szolidaritás napja”, november 7. – „az 1917. évi októberi forradalom napja”, december 12. – „az Orosz Föderáció Alkotmányának napja”. 2014 végéig az emléknapok száma számottevően megnőtt, a fentiekén kívül meghonosított új emléknapok: február 15. – „a Haza határain kívül szolgálatot teljesítő oroszországiak napja”, április 26. – „a nukleáris balesetek és katasztrófák következményeinek felszámolásában részt vevők és ezen balesetek és katasztrófák áldozatainak napja”, április 27. – „az oroszországi parlamentarizmus napja”, június 22. – „az emlékezés és a gyász napja – a Nagy Honvédő háború kitörésének napja”, június 29. – „a partizánok és a földalatti mozgalmak tagjainak napja”, július 28. – „[Kijevi] Rusz Megkeresztelésének napja”,²⁶ augusztus 1. – „az 1914–1918-as első világháborúban elesett oroszországi katonák emléknapja”, december 3. – „az Ismeretlen Katona napja”, december 9. – „a Haza Hőseinek napja”. Szeptember 3-án 2005 óta a 2004. szeptemberi beszláni tragédiáról²⁷ emlékeznek meg, szeptember 2-a pedig 2010 óta „a második világháború befejezésének napja (1945)”.

Ma Oroszországban a „Nagy Győzelem” napja az egyik legnagyobb állami ünnep. A Szovjetunió felbomlása utáni években a belpolitikai rendezéseknek nem volt központi kérdése május 9-e. Azonban 1995-ben az 50. évfordulót Moszkvában teljes pompával méltatták: felvonulással a Vörös téren és katonai parádéval a Hódolat hegyén, ahol a jubileumra készült el a Győzelem park.²⁸ Ettől kezdve minden évben hasonlóképpen méltatják a győzelem napját, 2008 óta a katonai parádé is a Vörös téren zajlik.

A központi ünnepség két legfontosabb rekvizituma a „Győzelem Zászlaja” és a „György-szalag”. A „Győzelem Zászlaja” az a zászló, melyet Alekszej Bereszt, Mihail Jegorov és Meliton Kantaria 1945. május 1-jén kitűzött a Reichstagra. A sarlóval és kalapáccsal díszített vörös zászló a brezsnyevi időktől kezdve kelléke a győzelem napi

²⁵ 1918. február 23-án a Vörös Hadsereg Pszkov és Narva alatt aratta első győzelmeit a német hadsereg fölött. A történetírás ezt a napot tartja a Vörös Hadsereg születésnapjának.

²⁶ Ukrajnában is ugyanekkor ünneplik, de míg az orosz törvényben „Rusz Megkeresztelése” szerepel, az ukrán jogszabályban „Kijevi Rusz – Ukrajna megkeresztelése”: Указ Президента України «Про День хрещення Київської Русі – України» № 668/2008 від 25 липня 2008 року, <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/668/2008>.

²⁷ Az észak-oszétiai város iskolájában a tanévkezdés napján fegyveresek több mint ezeregyszáz túszt ejtettek, többségükben gyerekeket. A túszejtők által végrehajtott robbantásokban és az annak nyomán meginduló túszzabadítási akció során közel négyszázan meghaltak, több százan megsebesültek.

²⁸ Мемориальный комплекс Победы на Поклонной горе в Москве, <http://www.poklonnayagora.ru/>.

felvonulásoknak. A mai időkben már csak a másolata látható, az eredetit, fizikai állapota miatt, múzeumban őrzik. 2007-ben törvény mondta ki: „A Győzelem Zászlaja a szovjet népnek és Fegyveres Erőinek az 1941–1945-ös Nagy Honvédő háborúban a fasiszta Németország felett aratott győzelme hivatalos jelképe, Oroszország állami relikviája.”²⁹

A sárga-fekete sávos György-szalag eredetileg a II. Katalin által alapított Szent György-rendjel szalagja volt, a kitüntetést 1917-ig adományozták. Oroszországban 1992-ben vezették be újra, de csak 2000-ben jelent meg a kitüntetésre vonatkozó szabályzat. Az eredetivel azonos a kinézete és a rendeltetése is – ez a legmagasabb katonai kitüntetés.³⁰ Az 1917 előtti Szent György-rendjellel volt egyenértékű a szintén György-szalagon függő Dicsőség Rendjel, melyet 1943-ban alapítottak, és a „Nagy Honvédő háború” csataterain tanúsított hősiességért adományozták. 2005. a 60. évforduló óta a György-szalag, alulról jövő kezdeményezésre, a népi emlékezet legfontosabb rekvizituma. A nagy honvédő háborúra emlékezve ekkor vette kezdetét a „György-szalag. Emlékezem! Büszke vagyok!” mozgalom, melynek legfőbb célja, hogy senki se feledje el, „ki és milyen áron nyerte meg az elmúlt század legszörnyűbb háborúját, kiknek az utódai vagyunk, mire és kikre kell büszkéknek lennünk, kire kell emlékeznünk”.³¹ A mozgalom kódexe szerint ezt nem üzleti és nem politikai vállalkozás, a szalag a „Nagy Honvédő háborúban” aratott győzelmet jelképezi, szimbolikus tárgy, „a hagyományos bikolór György-szalag másolata”,³² melyet április 24. és május 12. között viselnek.³³ 2005-ben még csak Moszkvában osztogatták az önkéntesek, a következő évben már országszerte ismert jelkép volt, külföldön is terjedt. 2007-től Oroszországban az állami vezetők is viselik, többek között a Vörös téri központi ünnepség alkalmával is.

A szovjet időszak elsősorban tragédiaként írható le: testvérgyilkosság, erkölcsi züllés és kulturális hanyatlás. A tulajdon lumpenizálása, illetve a Nyugattal folytatott fegyverkezési hajszája lenullázta a gazdaságot, ami a végső összeomláshoz vezetett. A szovjet állam a népet fogyóeszköznek tekintette. Ugyanakkor tisztelet illeti meg az emberek egyéni hősiességét, akik kiálltak meggyőződésük, méltóságuk és hitük védelmében, valamint a nép hősiességét, amit a II. világháború alatt tanúsított. Ezzel együtt elfogadhatatlan, hogy a történelmi emlékezet teljes mértékben a II. világháború eseményein alapszik. Oroszországban a történelmi jelképkészlet meglehetősen szegényes és esetleges: a György-szalaggal kapcsolatos projekt tekinthető az egyetlen olyan próbálkozásnak, ami bevált. A siker tényezői, hogy az állam csak közvetetten vesz részt benne, nem kommunista szimbólum, mégis visszautal mind a szovjet, mind az 1917 előtti időkre, összetéveszthetetlenül orosz (nem agresszív) természetű szimbólum, más országokban is alkalmaznak hasonló jelképet – állapítja meg Alexei Miller.³⁴ Natalja Loszjeva, a György-szalag mozgalom öt-

²⁹ Федеральный закон Российской Федерации от 7 мая 2007 г. N 68-ФЗ «О Знамени Победы», <http://www.pravo.gov.ru/index.html>.

³⁰ Орден Святого Георгия, <http://rusorden.ru/?nr=rf&nt=2>.

³¹ Акция «Георгиевская ленточка». Официальный сайт. История акции, <http://gl9may.ru/about/history>.

³² Акция «Георгиевская ленточка». Официальный сайт. Кодекс акции, <http://gl9may.ru/about/codex>.

³³ Ника ГЕИЯ: *История великого праздника*, Вести 2010. május 7., <http://ppt.ru/news/79910>.

³⁴ Alexei MILLER: *Historical Memory Policy Historical Memory Policy*, Russia in Global Affairs 2014/1., <http://eng.globalaffairs.ru/number/Historical-Memory-Policy-16511>.

letgazdája egy 2014. áprilisi interjúban leszögezte: „Őszintén szólva rendkívüli módon meglepett, hogy a szalagot Ukrajnában a Majdan ellenzői kezdték használni. Úgy vélem, ez helytelen olvasat, azért, mert – még egyszer szeretném hangsúlyozni – a György-szalag a Nagy Honvédő háborúra emlékeztet, arra, hogyan viszonyulunk a veteránokhoz, elődeinkhez, nagyapáinkhoz, nagyanyáinkhoz. Most váratlanul és spontán használják az ukrán nép egy részének és a Majdan kormányának szembenállásában. Nem vagyok meggyőződve, hogy a szimbólumok és a jelképek ilyesfajta átpolitizálása helyes dolog.”³⁵

Ukrajna és a II. világháború

A II. világháború az ukrán történetírásban és közgondolkodásban is a vitatott kérdésekhez tartozik. Az emlékezetpolitika alakításában folyamatosan részt vállalt a politika, s ennek egyes szakaszai köthetők az elnöki ciklusokhoz.³⁶

A hivatalos történetírás szerint a II. világháború időszakában az ukrán területek geopolitikai helyzetüknél fogva a keleti hadszíntér epicentrumában voltak, a háború 1941. június 22. és 1944. október 28. között zajlott a területén, bár egyes értelmezések szerint Ukrajna számára a kezdet 1939 márciusa, amikor Magyarország elfoglalta Kárpátalját (Kárpáti Ukrajnát).³⁷ A záró dátum, 1944. október 28. története bonyolultabb, mintsem az, hogy 1945. május 8. vagy 9. az európai győzelem napja. A Szovjetunióban először 1944. október 14-én méltatták Szovjet-Ukrajna felszabadulását – egy héttel azután, hogy a Vörös Hadsereg elérte Lavocsne települést, azaz Kárpátalja akkori határát. Október 27-én, amikor Ungvárt foglalták el a szovjetek, Moszkvában díszsortúzzal tisztelegtek az esemény előtt. November 27-én, a munkácsi kongresszuson, melyen kimondták az újraegyesülést Ukrajnával, az elfogadott kiáltvány többek között így fogalmazott: „Örömteli történelmi napra ébredtünk Kárpáti Ukrajnában. A hősi Vörös Hadsereg segítségével leráztuk a német–magyar igát.” 1945-ben a felszabadulás első évfordulóját már október 27-én méltatták. 1993-ban elnöki rendelettel „Ukrajna fasiszta megszállás alóli felszabadítása 50. évfordulójának” megünneplését 1944. október 8-hoz kötötték. 1995-ben azonban Kárpátontúl és Ukrajna újraegyesítésének 50. évfordulóját 1944. október 28-hoz, Csap felszabadításához csatolták. 1999-től ugyancsak elnöki rendelet-

³⁵ Лосева: Георгиевская ленточка уже традиция, а не акция, Россия для Всех 2014. április 24., <http://tat.rus4all.ru/interview/20140424/725102463.html>.

³⁶ Andrij PORTNOV: *Memory Wars in Post-Soviet Ukraine (1991–2010) = Memory and Theory in Eastern Europe*, szerk. Uilleam Blacker – Alexander Etkind – Julie Fedor, Palgrave Macmillan, New York – Basingstoke, 2013, 233.

³⁷ Vö. többek között Roman OFICINSZKIJ: *A második világháború ukrán kiindulópontja: Kárpáti Ukrajna történetének jelenkori nemzeti-hazafias interpretáció-kísérletei = Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Huszig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai*, szerk. Fedinec Csilla, Kalligram, Pozsony, 2014, 291–295. Ebben az értelemben emlékezett meg az 2015. márciusi évfordulóról az Ukrán Nemzeti Emlékezet Intézet: „76 évvel ezelőtt, 1939 márciusában Kárpátontúlon az ukránok voltak az első olyan nép a két világháború közötti Európában, akik nem békéltek meg az annektálással, hanem fegyverrel a kezükben keltek szabadságuk védelmére a szomszédos országok agressziójával szemben.” Український інституту національної пам'яті, <http://www.memory.gov.ua/news/u-berezni-richnitsya-progoloshennya-karpatskoi-ukraini>.

tel ez lett „Ukrajnának a fasiszta megszállás alóli felszabadításának” is a napja. Valójában 1944. október 28-án a Vörös Hadsereg csak elérte Csapot, a város hosszú harcok után, november 23-án került szovjet kézre.³⁸

A háború időszakában folyamatosak voltak a behívások, a szovjet hadseregben szolgált az ukrain lakosság mintegy 10%-a, több millió ember. Ezenkívül az Ukrán Nemzeti Szervezet által szervezett ellenállási mozgalomban, illetve az 1942-ben a szervezet által alapított Ukrán Felkelő Hadsereg soraiban – különböző források más-más számot neveznek meg, de legalább – százezren vettek részt abban a harcban, amelyben a szovjeteket ellenségnek tekintették. Ennek a két ténynek ellentétes, sőt egymást kizáró értelmezése mentén az emlékezetpolitika alakításáért az elmúlt bő két évtizedben öszsznemzeti és regionális szinten is politikai erők küzdelmének voltunk tanúi.³⁹ Ugyanakkor a kérdés interpretálása Ukrajna és Oroszország közti viszonyban is feszültségeket okozott.

Ukrajnában az emlékezet nemzetiesítése összefügg a „Nagy Honvédő háború” szovjet narratívájának újraértelmezésével, az alapvető események, a szereplők és a történelmi következmények átértékelésével az új nemzeti identitások és az „emlékezetkultúra” kialakítása során. A nemzetiesítés korántsem jelenti minden esetben az emlékezet „deszovjetizálását”, ha ez alatt azt értjük, hogy céltudatosan számot akarunk vetni a múlttal. Sokkal inkább az figyelhető meg, hogy a helyi hatalom pragmatikus megfontolásokból lehetőleg észrevétlenül bontotta le az „archaikus” szovjet jelképeket, azokat részben helyettesítette nemzeti és vallási jelképekkel, vagy integrálta az új történelmi narratívába. Ugyanakkor a „közös Győzelem” (az „együtt voltunk erősek” jegyében) továbbra is fontos szimbolikus tartalmat hordoz, ukrán–oros viszonylatban pedig a posztszovjet reintegrációval és a két ország „stratégiai partnerségével” összefüggő projektek legitimálására szolgál.⁴⁰

2014 elején az ukrain események nyomán a külvilág is érdeklődni kezdett Sztepan Bandera személye iránt. Az 1980-as évek vége óta eltérő intenzitással, de folyamatosan napirenden van a hozzá való viszonyulás kérdése Ukrajnában. Bár rengeteget írtak róla, tudományos életrajza a mai napig nem áll rendelkezésre, ugyanakkor számos fontos részletet tudunk például Galina Gordaszevics 2011-es könyvéből,⁴¹ amely helyre tesz számos „köztudott”, de minden valóságálapot nélkülöző életrajzi adatot. Mindezekről

³⁸ Володимир СІМПЕРОВИЧ: *Україна вільна від окупантів!*, Іменем Закону (Гижневик МВС України) 2014. november 10., <http://www.imzak.org.ua/articles/article/id/4329>.

³⁹ 1989 után a könnyűzene képviselőit is meghílették a II. világháború ukrain eseményei, a banderisták. Pyen együttesek például a Braty Hadyukiny, a Nemo (rock), a Komu Vnyz (gótikus rock), a Skryabin (darkwave), a Tanky & Zaporozhci, a Tartak (hip-hop), a Haydamaky (kozák rock) stb. Lásd Богдан Клід: *Патріотизм, пародія і перверсія: колективна та історична пам'ять другої світової війни і Українська Повстанська Армія (УПА) в українській рок і хіп-хоп музиці після 1989*, Доповідь на міжнародній науковій конференції «Друга світова війна та (від)творення історичної пам'яті в сучасній Україні» (23–25.09.2009), http://chtyvo.org.ua/authors/Klid_Bohdan/Patriotyzm_parodiia_i_perversiia_kolektyvna_ta_istorychna_pamiat_druhoi_svitovoi_viiny_i_Ukrainska/.

⁴⁰ Тетяна ЖУРЖЕНКО: «Чужа війна» чи «спільна Перемога»? *Націоналізація пам'яті про Другу світову війну на україно-російському прикордонні*, *Україна Модерна* 2011/18., 100–101.

⁴¹ Галина ГОРДАСЕВИЧ: *Степан Бандера: людина і міф*, ЛА «Піраміда», 2001.

függetlenül persze „mindenkinek” van véleménye róla. Azonban ez mind a hívei, mind az ellenzői részéről elsősorban érzelmi viszonyulás, minden érintett a saját véleményét szereti hallani, minden azzal ellentétes vélekedés egyben ellenséges is.

Bandera 1909-ben született az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozó, szinte kizárólag görögkatolikus ruszinok lakta Sztárij Uhrinyiv faluban (ma az ukrainai Ivano-Frankivszk megyében található). 1929-ben, annak megalakulásakor került kapcsolatba az Ukrán Nacionalisták Szervezetével. Történelmi szerepe ehhez a szervezethez köthető – ennek lett emblematikus alakja, radikális forradalmi szárnyának vezetője.

1938 májusában Hollandiában szovjet megbízásból meggyilkolták Jevhen Konovalec-et, az Ukrán Nacionalisták Szövetségének vezetőjét. A szövetségben pár hónappal később szakadás következett be: a mérsékeltőbbek Andrij Melnik, a harcos forradalmi elkötelezettségűek az ekkor Krakkóban élő Bandera mellett álltak ki. A banderisták katonai alakulatokat szerveztek, és a németekkel együtt törtek be Lembergbe – Bandera nélkül, aki továbbra is Krakkóban maradt. Nyugat-Ukrajna német megszállása után Lembergben a banderista szárny a németekkel való egyeztetés nélkül kikiáltotta a független ukrán államot, mire a németek letartóztattak és sachsenhauseni koncentrációs táborba zártak több vezetőt, közte Banderát is. Itt tartották fogva a fontos politikai foglyokat, köztük Sztálin fiát, Jakov Dzsugasvilit is. Bandera a háború után is Németországban maradt, 1959-ben Münchenben gyilkolta meg egy szovjet titkosügynök.

Bandera már fogságban volt, amikor megalakult az Ukrán Nacionalisták Szervezetének fegyveres alakulata, az Ukrán Felkelő Hadsereg, amely 1943-tól egy évtizeden keresztül folytatott fegyveres harcot a mai Nyugat-Ukrajna területén a németek és a szovjetek ellen. Ebből adódik, leegyszerűsítve, a kétféle értelmezés: a felkelő hadsereg tagjai vagy szabadságharcosok, vagy náci kollaboránsok voltak.

Banderának a legelső emlékjelet, egy fakeresztet szülőfalujában állították fel 1989 októberében, halálának 30. évfordulóján. A keresztet azonban néhány nap múlva a hatóságok eltávolították. A következő 1990-ben egy kő mellszobor volt az ukrán címerrel, a trizubbal. A falubeliek megszervezték az éjszakai őrzést. Ám nem sokkal később, egy hajnali órában, amikor már mindenki hazament, ismeretlenek felrobbantották az emlékművet. 1991-ben újra felavatták ugyanezen szobor egy nagyobb változatát. Ezúttal az éjszakai őrekre ismeretlenek rálöttek, majd ezt az emlékművet is felrobbantották. Végül 1992-ben, az Ukrán Felszabadító Hadsereg megalakulásának félszázados évfordulóján avatták fel az immár bronzból készült, egészalakos, ma is álló szobrot.⁴²

Ma már több tucat Bandera-szobor áll az országban, ám kizárólag Kijevtől nyugat-északnyugatra (Kárpátalján nincs ilyen emlékmű). Az abban rejülő konfliktushelyzetet, hogy az ország különböző részeiben eltérő a kollektív emlékezet és egyes összetevői tekintetében kibékíthetetlen, a nagypolitika is érzékelte, és erre kétféle markáns választ igyekezett adni. Az 1994 és 2004 között regnáló államfő, Leonyid Kucsma II. világháborúval kapcsolatos beszédeiből Viktoria Szereda megállapítása szerint „teljesen hiá-

⁴² Юрій Тимошук: *Пам'ятник Степану Бандері у Старому Угринові знищували двічі*, Газета Вікна 2008. február 18., <http://vikna.if.ua/news/category/community/2008/02/18/3513/view>.

nyoznak az utalások az ukránok egy részének emlékezetében élénken élő Ukrán Felkelő Hadsereg földalatti mozgalmára. Mivel azonban az Ukrán Felkelő Hadsereg harcosainak mítosza a nemzeti múlt ukrán modelljének és Nyugat-Ukrajna lakossága kollektív emlékezetének fontos összetevője, az elnök elkerülte az események nyilvános kritikáját. Körültekintően ügyelt arra, hogy a második világháborúnak az ukrán társadalom szempontjából konfliktusos helyzetei ne kerüljenek szóba. Miközben hangsúlyozta a szovjet hadseregben harcoló ukránok hőstetteit, kollektív amnéziát írt elő a nyugat-ukrán földalatti mozgalom tekintetében.”⁴³ Ahogy Andrej Portnov megjegyzi, a Kucsma-időszakban elnöki rendeletre kiadott, a II. világháborúban elesettek névsorát tartalmazó köteteket két hivatalos változatban nyomtatták ki: az egyikben az utolsó kötet szerkesztői utószavába bekerült, hogy az Ukrán Felkelő Hadsereg és annak fegyveres alakulatai „a fasiszta Németország csatlósáiként harcoltak a Hitler-ellenes koalíciót alkotó országok ellen és a fasizmussal kollaborálók bélyegét viselték magukon”, a második változathoz ezt a szövegrészt kihagyták. Így mindenki azt a történelmet kapta, amit várt.⁴⁴

Ezzel szemben a következő elnöki ciklusban Viktor Juscsenko, a „narancsos” elnök, miközben a közös emlékezetet az 1930-as évek elején bekövetkezett „nagy éhínség” (*Holodomor*) középpontba helyezésével igyekezett megteremteni, 2010-ben Sztepan Banderrát Ukrajna hőségé nyilvánította. A gesztussal nemzeti konszenzus nélkül emelte be a nemzeti hősök hivatalos panteonjába. Erre a lépésre nemcsak belföldön, de külföldön is érzékenyen reagáltak. Azonban még ugyanebben az évben magánszemélyek beadványa alapján a bíróság – hivatkozással arra, hogy Bandera soha nem volt ukrán állampolgár, így nem lehet Ukrajna hőse – megsemmisítette az elnöki rendeletet. A döntést a másodfokú bíróság és a legfelsőbb bíróság is jóváhagyta. Így valójában kedélyek újabb és újabb felkavarásán túl semmi nem változott, mindkét döntéssel az országnak csak egyik, de mindig más-más fele volt elégedett.⁴⁵ Máig talán az egyetlen konszenzusost a háborús veteránok státusáról és szociális védelméről szóló 1993-as törvény⁴⁶ biztosítja, amely mindenkit veteránnak tekint, aki 1944-ig fegyvert fogott – tehát az Ukrán Felkelő Hadsereg tagjait is.

Az ukrán politológiában létezik a banderofóbia fogalma.⁴⁷ Értik alatta az ukrán nemzeti gondolat potenciális veszélyként, agresszióként való értelmezését, illetve a banderisták démonizálását, ami egyes régiók negatív színben való feltüntetését, bizonyos

⁴³ Viktória SZEREDA: *Történelmi emlékezet Ukrajna és Oroszország elnökeinek hivatalos beszédeiben*, Regio 2007/3., 49–50.

⁴⁴ Andrej PORTNOV: *Történelemírás ukrán módra = Ukrajna színváltása 1991–2008: politikai, gazdasági, kulturális és nemzeti attitűdök*, szerk. Fedinec Csilla – Szereda Viktória, Kalligram, Pozsony, 2009, 29.

⁴⁵ У Бандери остаточно відібрали Героя, Українська правда 12 січня 2011, <http://www.pravda.com.ua/news/2011/01/12/5774855/>.

⁴⁶ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Закон від 22.10.1993 № 3551-XII, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>. Egy 2014. július 1-jei módosítással a törvény hatályát kiterjesztették a 2014 áprilisában indult „terroristaellenes művelet” kormányoldali résztvevőire is: Про внесення зміни до статті 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Закон від 01.07.2014 № 1547-VII, <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/>.

⁴⁷ Роман ПАСІЧНИЙ: «Бандерофобія» в пострадянській свідомості = Матеріали наукового семінару, присвяченого 65-й річниці УПА та діяльності Р. Шухевича. Львів, 22 травня 2008 р., Нац. ун-т «Львів. політехніка», Львів, 2008, 40–42.

politikai erők lejáratását szolgálja. Oroszország részéről ez abban nyilvánul meg, hogy Ukrajnára „testvérileg” tekint, nem pedig mint szomszédos, önálló népre. A banderisták innen nézve azok gyűjtőneve, akik ezzel nem értenek egyet. Lengyelországban pedig a II. világháború alatti zsidó- és lengyelpogromok elkövetőit értik alatta.

A banderizmus eszmerendszerében a nacionalizmus egyet jelent a nemzet központba helyezésével, korszakokon átívelő állandóságának megkérdőjelezhetetlenségével, ami megköveteli a megalkuvást nem ismerő forradalmi harcot a nemzeti függetlenségért, kizárva a sovinizmus minden formáját. Bandera úgy vélte, hogy az ukránoknak soha sem lehet közös az útja Oroszországgal. A banderizmus mai követői 2013 vége óta árnyékként támogatják a regnáló hatalmat a közös ellenségnek tekintett Oroszországgal szemben.

2013–14 fordulóján az Euromajdan Ukrajnában felszínre hozott egy új szereplőt, a Jobb Szektor nevű szervezetet. A Jobb Szektor szélsőséges radikális csoportok informális egyesülete, amelynek létrejöttét 2013. november 30-hoz köti az egyesület vezetője, Dmitro Jaros. A szervezet a banderista ukrán nacionalista ideológia hagyományaira épít.⁴⁸ A legfőbb cél az önálló monolit ukrán állam, az ukrán nacionalizmus ideológiájának szolgálata. Jaros a következőket nyilatkozta 2014 februárjában: „Bandera annak idején azt mondta, hogy háromféleképpen kell viszonyulni a nem ukránokhoz. Ez nagyon egyszerű. Van a testvéri viszonyulás – azokhoz, akik velünk együtt harcolnak Ukrajnáért, függetlenül nemzetiségüktől. Van a toleráns viszonyulás – azokhoz az emberekhez, akik itt élnek közöttünk, de nem mennek szembe a küzdelmünkkel. És van a harmadik, az ellenséges viszonyulás azokhoz, akik ellenségei az ukrán nép nemzeti-fel szabadító harcának, és ezt bármely ország bármely népe ugyanígy gondolná.”⁴⁹

A 2014 februárjában elüzlött-elmenekült államfő, Viktor Janukovics időszakában kísérlet történt arra, hogy a „Győzelem Zászlaját” is beemeljék az ünnepléssel összefüggő rekvizitumok közé. „Az 1941–1945-ös Nagy Honvédő háborúban aratott Győzelem megörökítéséről” szóló 2000. évi törvénybe⁵⁰ 2011-ben beiktatták, hogy „a Győzelem Zászlaja a szovjet népnek, hadseregének és flottájának a fasiszta Németország felett a Nagy Honvédő háború éveiben aratott győzelmének a jelképe”, melyet használni kell a győzelmi ünnepek alkalmával, ki kell tűzni az épületekre Ukrajna állami zászlajával együtt.⁵¹ A törvény jelentős ellenállásba ütközött, tekintettel, hogy a „Győzelem Zászlaja” egy katonai csapatzászló, ám jelképrendszere egyértelmű: vörös zászló sarlóval, kalapáccsal és a csillaggal. Állampolgári beadvány alapján a törvényt módosítást az alkotmánybíróság alkotmányellenesnek nyilvánította, hivatkozással arra, hogy az alkotmány

48 Володимир Головка: *Екстремізм та радикалізм в Україні: особливості формування, основні напрями, форми протидії з боку держави* = *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. Вип. 19. Ч. 2., Інститут історії України НАН України, Київ, 2010, 248–276.

49 Мустафа НАЙЕМ – Оксана КОВАЛЕНКО: *Лідер Правого сектору Дмитро Ярош: Коли 80% країни не підтримують владу, громадянської війни бути не може*, Українська правда 2014. február 4., <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/02/4/7012683/>.

50 Закон України «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років» від 20.04.2000 № 1684-III, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1684-14>.

51 Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років»» від 21.04.2011 № 3298-VI, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3298-17>.

kimerítően meghatározza az állami jelképeket (zászló, címer, himnusz). A határozat megállapította azt is, hogy az állami jelképek tartalmukban elválaszthatatlanok az állami szuverenitástól.⁵²

Ugyancsak a Janukovics-időszakban Vagyim Koleszniczenko, a Régiók Pártjának képviselője – a 2012-es nyelvtörvény egyik szerzője – törvénytervezetet adott be a kijevi Legfelsőbb Tanácsban a „руський” ('orosz') és a „російський” ('oroszsországi') jelzők jelentésének megkülönböztetésével kapcsolatban, mondván ukránul mindkettőt „російський” ('orosz, Oroszországgal összefüggő') jelentésben használják.⁵³ A tervezet éles vitákat gerjesztett. Az ukrán nyelv szovjet időszaki értelmező szótárában a „руський” és a „російський” azonos értelmű szavak, jelentése: orosz (nemzetiségű ember, nyelv).⁵⁴ A mai ukrán nyelv értelmező nagyszótárában⁵⁵ azonban a „руський” jelentése: ukrán (nemzetiségű ember, nyelv), történelmi kifejezés, amely a (Kijevi) Rusz időszakából származik, a „російський” jelentése pedig: orosz (nemzetiségű ember, nyelv), Oroszországgal kapcsolatos. A mai orosz nyelvben a kifejezések megfelelői a „русский” és a „российский” – az első a (nagy)orosz népet, nyelvet stb. jelenti, a második pedig az országot. A mai orosz nyelv értelmező nagyszótára⁵⁶ ismeri még a „русин” kifejezést, amelynek a következő jelentést tulajdonítja: ukrán (ember), Galícia és Kárpáti Oroszország lakója.⁵⁷

2014. május 9-e két hónappal a Krím orosz annektálása és egy hónappal a keleti megyékben Kijev által megindított „terroristaellenes művelet” kezdete után volt. Vlagyimir Putyin orosz elnök a megszállt Krímen, Szevasztopolban ünnepelt. Ukrajna néhány nagyvárosában, közte Kijevben is megtartották az ünnepséget, a bonyolult helyzet ellenére. Lemberg annyiban volt kivételes, hogy itt május 8-án ünnepeltek – az európai „V Day” napon. 2014-ig Ukrajnában is használták a György-szalagot a győzelem jelképeként, ám a megelőző hónapok eseményei ezt a szimbólumot összemosták az orosz betolakodással, így nemkívánatossá lett, helyette átvették, illetve adaptálták a pipacsot,⁵⁸ azaz a háborús áldozatokra emlékezés európai jelképét.⁵⁹

⁵² Рішення Конституційного Суду України від 16.06.2011 № 6-пп/2011, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-11>.

⁵³ Проект Постанови про уточнення понятійного апарату мови діловодства державних органів влади, судочинства, тощо (стосовно розмежування прикметників «руський» та «російський») № 7339 від 05.11.2010, http://wl.cl.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=38956.

⁵⁴ *Словник української мови*, VIII, Наукова Думка, Київ, 1977, 913.

⁵⁵ *Великий тлумачний словник сучасної української мови*, <http://www.lingvo.ua/uk>.

⁵⁶ Дмитрий УШАКОВ: *Большой толковый словарь современного русского языка* (2009), <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Ushakov.htm>.

⁵⁷ A kérdés persze az itt bemutatásnál lényegesen bonyolultabb, az eligazodás nem pusztán nyelvi készséget, hanem történelmi tájékozódást is kíván.

⁵⁸ Történetét lásd MAUROVICH Lajos: *Pipaccsal ünneplik a háborús áldozatok emléknapiját*, Múlt-kor 2006. november 10., http://mult-kor.hu/20061110_pipaccsal_unneplik_a_haborus_aldozatok_emleknapijat?print=1.

⁵⁹ Ukrán változatban a II. világháborúra emlékezés jelképe. Felirata: „1939–1945. Soha többé.” Vagy szélesebb értelemben évszámok nélkül: „Soha többé.” Lásd *Харківський дизайнер розробив символ для Дня Перемоги*, Українська правда 2014. május 5., <http://life.praavda.com.ua/society/2014/05/5/166936/>. A 2014. május 9-i kijevi központi ünnepségen Jevhen Niscuk kulturális miniszter a következőket mondta: „Ez egy igazi ukrán jelkép. Pipacs nőtt ott, ahol kozákjaink vére hullott. Ez a folt – a golyó, a golyó nyoma,

2014-ben változott az ukrainai ünnepi naptár, és éppen az „orosz kapcsolat” szétbontásának logikája mentén. Az augusztus 24-i, függetlenség napi beszédében Petro Porosenko államfő így fogalmazott: „Ukrajna többé nem fog ünnepelni egy szomszédos ország katonai-történelmi naptára szerint. A saját hazánk és nem egy idegen haza védői előtt fogunk tisztelegni.”⁶⁰ Elnöki rendelettel⁶¹ február 23. – korábban a szovjet hadsereg napja, ma Oroszországban a „Honvédők napja” – helyett október 14. lett „Ukrajna védőinek napja”. Az indoklás szerint ezzel a cél „főhajtás Ukrajna függetlensége és területi egysége védelmezőinek bátorsága és hősiessége, az ukrán nép katonai hagyományai és győzelmei előtt, a társadalom hazafias szellemének erősítése”. Ez a nap egyben az ukrán közsátság napja, de 1942-ben ezen a napon alakult meg az Ukrán Felkelő Hadsereg. Feltételezhető a szándék, hogy így egységesen méltatható nappá váljon.

Január 22-e 1999-től kezdődően az „Egység napja” (*День соборності*)⁶² – 1919-ben ezen a napon mondták ki az Ukrán Népköztársaság⁶³ és a Nyugat-Ukrán Népköztársaság⁶⁴ egyesülését. 2011-től az „Egység és Szabadság napja”,⁶⁵ majd 2014-től ismét az „Egység napja”.⁶⁶ November 21-e pedig, ugyancsak 2014-től, a „Méltóság és a Szabadság napja”⁶⁷ – a 2004-ben ezen a napon kezdődött narancsos forradalom, és a 2013. november 21. és 2014 februárja között zajló „méltóság forradalma” (*Революція гідності, Revolution of Dignity, Euromaidan Revolution*) – tiszteletére.

amely átütötte a katona szívét. Olyan pillanat ez, amikor kezdeményezünk valamit, s ha az őszinte és baráti, természetes – akkor felkapják és elterjed.” Ирина МАРКЕВИЧ: *Київ уперше відзначив 9 травня як день пам'яті за жертвами війни*, ТСН 9 травня 2014, <http://tsn.ua/kyiv/kiyiv-upershe-vidznachiv-9-travnya-yak-den-pam-yati-za-zhertvami-viyni-348828.html>.

⁶⁰ *Виступ Президента на параді на честь 23-ї річниці Незалежності України*, Прес-служба Президента України 2014. augusztus 24., <http://www.president.gov.ua/news/31066.html>.

⁶¹ Указ Президента України «Про День захисника України» № 806/2014 14 від жовтня 2014 року, <http://www.president.gov.ua/documents/18252.html>.

⁶² Указ Президента України «Про День соборності України» № 42/99 від 21 січня 1999 року, <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/42/99>.

⁶³ Az oroszországi bolsevik fordulat után, 1917. november 7-én kiáltották ki, mint Oroszországhoz tartozó autonóm köztársaságot, 1918. január 22-én pedig kinyilvánította állami függetlenségét (ilyen értelemben az „Egység napja” az állami függetlenségre is emlékeztet). Területe Ukrajna középső, keleti és déli régióját foglalta magában Kijev központtal.

⁶⁴ Az Osztrák–Magyar Monarchia széthullása után, 1918. október 19-én kiáltotta ki függetlenségét. A nyugat-ukrán régiót, Galícia és Bukovina területét foglalta magában Lemberg központtal. Kárpátaljával is volt kapcsolatuk.

⁶⁵ Указ Президента України «Про відзначення в Україні деяких пам'ятних дат та професійних свят» № 1209/2011 від 30 грудня 2011 року, <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1209/2011>.

⁶⁶ Указ Президента України «Про День Соборності України» № 871/2014 від 13 листопада 2014 року, <http://www.president.gov.ua/documents/18440.html>.

⁶⁷ Указ Президента України «Про День Гідності та Свободи» № 872/2014 від 13 листопада 2014 року, <http://www.president.gov.ua/documents/18441.html>.

Kommunizmustalanítás

Az Ukrán Nemzeti Emlékezet Intézet 2006-ben jött létre költségvetési tudományos intézményként. Feladatkörét – a nemzeti emlékezet újjáélesztése és megőrzése – kormányhatározatba foglalták, ám egészen 2014-es újjászervezéséig szerény tartozék volt a gépezetben, amióta közvetlenül a kormánynak van alárendelve, vezetőjét a miniszterelnök nevezi ki.⁶⁸

Az intézet dolgozta ki az ukrán parlament által 2015. április 9-én elfogadott és az államfő által május 15-én aláírt úgynevezett kommunizmustalanító törvénycsomagot, mely négy törvény összefoglaló neve. Az első „A 20. században Ukrajna függetlenségéért folyó harcok résztvevőinek jogi státuszáról és emlékének tiszteletéről” szóló, s legitimnek ismeri el a 20. század első felének egyes időszakaiban regnáló összes államkezdeményt és azok intézményeit, beleértve a katonai jellegűeket is. Ezzel törvény által legitimálja és védi többek között az Ukrán Felkelő Hadsereget, a volosini Kárpáti Ukrajnát is. A második törvény „A második világháborúban a náciizmus felett aratott győzelem megőrkötése (1939–1945)” tárgyában leszögezi, hogy a II. világháborút a nemzetiszocialista Németország és a kommunista Szovjetunió megállapodása robbantotta ki; Ukrajna területén a két rezsim az emberiség és az emberiesség elleni, valamint háborús bűntetteket, genocídiumot követett el. „Az elnyomó kommunista totalitárius uralom szerveihez kapcsolódó 1917–1991 közötti levéltári anyagok hozzáférhetőségéről” szóló törvény újabb levéltári átalakítást ír elő, az Ukrán Nemzeti Emlékezet Intézet Ágazati Központi Levéltárába tereli kötelező az összes 1917–1991 közötti releváns iratanyagot. A negyedik jogszabály „A kommunista és a nemzetiszocialista totalitárius rezsim elítéléséről és jelképeik betiltásáról” szól. A törvény nem általánosságban tiltja be a címben jelölt tételeket, hanem pontosabb fogalmi és tartalmi meghatározásokat is ad, a tárgykörbe tartozóként sorolja fel a (szovjet) kommunista pártot, a kommunista és a nemzetiszocialista (náci) rezsimet, a szovjet állambiztonsági szerveket. Ezen belül a „kommunista totalitárius rezsim” jelképei közé sorolja az összes egykori szocialista ország, beleértve a Magyar Népköztársaság zászlaját, címerét és egyéb állami jelképeit is.⁶⁹ A törvényeknek nemcsak a kidolgozója az Ukrán Nemzeti Emlékezet Intézet, hanem a végrehajtással kapcsolatos háttéranyagok, cselekvési tervek is itt születnek, a kormány kizárólagos főhatósága mellett.

Távolodás a „két Ukrajnától”

Vlagyiszlav Grinevics megállapítása szerint a II. világháborúval kapcsolatos ukrainai emlékezetpolitika úgy jellemezhető, mint a „régí” (szovjet) és az „új” (nyugati) hagyomá-

⁶⁸ Український інститут національної пам'яті, <http://www.memory.gov.ua/index.php?id=1>.

⁶⁹ A törvények részletes elemzését és nem hivatalos fordítását lásd FEDINEC Csilla – CSERNICSKÓ István: *Lenin Ukrajnából száműzve. Európai út a kommunizmus öröksége nélkül*, Regio 2016/1.

nyok egyesítése által kísérlet egy új modell létrehozására.⁷⁰ Egységes emlékezetpolitika hiányában például nemcsak az új emlékművek felállítása disszonáns folyamat, hanem a régi, szovjet szobrok lebontása is. Ennek példája a szovjet állam alapítója emlékműveinek ledöntése. 2013-ban országszerte még több mint ezer Lenin-szobor állt. 2013–14 fordulóján a „Lenin-hullás” (*Ленінопад, Лениновал, вождєпад*) ezt a számot megfelelte, a legtöbb szobordöntésre Nyugat-Ukrajnában került sor.⁷¹ Az elmúlt bő két évtizedben a választási földrajz alapján feltételezett „két Ukrajna” (oroszpárti kontra nyugatpárti, vagy szovjet kontra nacionalista) megfelelő magyarázat lehet az Euromajdannel kapcsolatban is. Azonban a 2013 utáni események lehetetlenné teszik posztszovjet hibrid állammodell további fenntartását. A kijevi és a régiókbeli események megkerülhetetlenné tették az országban a mélyreható reformokat, amelyeket mély gazdasági válság és az orosz beavatkozással súlyosbított körülmények között kell végrehajtani. Optimista vélemény, hogy az események pszichológiai alapot teremthetnek az ukrán államisággal való azonosuláshoz.⁷²

A főhercegi pár, Habsburg–Lotaringiai Károly és Bourbon–Párizsi Zita tiszteletére kiadott képeslap

⁷⁰ Владислав ГРИНЕВИЧ: *Друга світова війна в офіційній політиці, пам'яті та політичних дебатах сучасної України* (2009), http://ww2-historicalmemory.org.ua/abstrakt_u/02.html.

⁷¹ Северин НАЛИВАЙКО: *Ленінопад*, Країна 21 жовтня 2014, http://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_leninopad/584056.

⁷² Andriy PORTNOV – Tetiana PORTNOVA: *The Dynamics of the Ukrainian „Eurorevolution”*, *Religion & Society in East and West* 2014/5–6., 12.

Számunk szerzői

EGEDY GERGELY (1953, Budapest) történész, egyetemi tanár, NKE

FEDINEC CSILLA (1968, Beregszász), az MTA TK Kisebbségkutató Intézetének tudományos főmunkatársa

GELLÉRT ÁDÁM (1982, Budapest) nemzetközi jogász, PhD-hallgató, University of Bristol

MÁTHÉ ÁRON (1977, Budapest) történész-szociológus, a Nemzeti Emlékezet Bizottságának elnökhelyettese

MOLNÁR ILDIKÓ (1981, Kézdivásárhely) középiskolai tanár, doktorandusz, Pázmány Péter Katolikus Egyetem

MUSZATICS PÉTER (1976, Keszthely), a Színház- és Filmművészeti Egyetem doktorandusza, a CineClassics filmtörténeti programsorozat kurátora

ORBÁN-SCHWARZKOPF BALÁZS (1971, Budapest) történész-levéltáros, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

DR. PAÁR ÁDÁM FERENC (1983, Budapest) történész-politológus, Méltányosság Politika-elemző Központ

SZÉCSÉNYI ANDRÁS (1979, Budapest) történész, Holokauszt Emlékközpont

SZENTMIHÁLYI GERGELY (1982, Budapest) szociológus

TOMKA BÉLA (1962, Salgótarján) történész, a Szegedi Egyetem oktatója

TÓTH MIKLÓS BÁLINT (1992, Budapest) politikatudományi MA szakos hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem